

15587

BIBLIOTECA POPORALĂ A ASOCIAȚIUNII „ASTRA”

Anul al 35-lea

Nr. 288

1944

EPOCA MEMORANDULUI

ȘI A REPLICEI

BCU Cluj / ¹⁸⁹²Central University Library Cluj ¹⁸⁹⁵

DE

VALERIU MOLDOVAN

profesor universitar onorar

Publicație periodică a „ASOCIAȚIUNII”

Editura Asociației „ASTRA”, Sibiu, Str. Șaguna, 6

Tipografia „ASTRA CULTURALĂ”, Sibiu, Str. Avram Iancu Nr. 9

Prețul Lei 30.—

67

724310

EPOCA MEMORANDULUI

ȘI A REPLICEI

1892 — 1895

BCU Cluj / Central University Library Cluj
DE

VALERIU MOLDOVAN
profesor universitar onorar

BCU Cluj-Napoca

RBCFG201702854

Epoca Memorandului și a Replicei

CAP. I.

INTRODUCERE

În primăvara anului 1944 se împlinesc cincizeci de ani, de când s'a judecat în fața Curții cu jurați din Cluj marele proces al „Memorandului“.

Stăpânirea ungurească de atunci a chemat în judecată întreg Comitetul executiv al Partidului Național Român din Ardeal și Ungaria, pentru crima de-a fi tipărit și răspândit petiția numită „*Memorand*“ pe care în anul 1892 o prezentase Impăratului din Viena.

Epoca Memorandului cuprinde toate momentele și întâmplările cari sunt în legătură strânsă cu această acțiune a părinților noștri de acum o jumătate de veac. O descriere a acestor vremi va trebui să ne prezinte:

1. Imprejurările istorice care au prilejuit așternerea unei petiții la Impăratul.

2. Felul cum s'a plămădit această petiție, cum a fost ea înaintată și primită.

3. Evenimentele, cari s'au succedat imediat după întoarcerea deputaților dela Viena.

4. Darea în judecătă și condamnarea membrilor Comitetului Național.

5. Arestarea lor și felul cum și-au împlinit pedeapsa.

6. Desemnarea pe scurt a acțiunii studenților noștri universitari, cunoscută sub numirea de „Replică“.

7. Răsunetul pe care l-a stârnit atât „Memorandul“ cât și „Replica“ în lumea întreagă.

Minunatele întâmplări ale acestei scurte, dar glorioase epoci, au lăsat urme neșterse în sufletele tuturor acelor, care le-au apucat și trăit.

Cel ce scrie aceste rânduri încă a luat parte, deși numai ca simplu privitor, la unele evenimente ale acestor vremi neuitate. Ele mi-au umplut sufletul de mândrie și de încredere într'un viitor mai bun pe seama mult încercatului nostru neam.

Intr'o zi de Ianuarie al anului 1892, împreună cu vre o câțiva camarazi de școală români, ne-am dus și noi la marea adunare a Românilor, sau cum îi zicea pe atunci la „Conferința Națională“ din marea sală dela „Gesellschaftshaus“ din Sibiu.

După un vechiu obicei, în ședința prima de deschidere a Conferinței se alegea o Comisie mai restrânsă de 40 fruntași, care se retrăgea într'o sală mai mică, despărțită de cea mare, numai printr'un părete de sticlă.

Această comisie luă apoi în dezbateri în cerc mai restrâns și cu excluderea publicului, chestiunile

dela ordinea zilei. Aici se ciocneau păreri contrare și se formulau apoi propunerile pentru adunarea cea mare, plenară, care se întrunea imediat ce comisia de 40 anunța, că și-a terminat lucrările.

Propunerile comisiei se făceau de obicei cu *votul tuturor*. Dacă aceasta nu era cu puțință, adunării plenare i-se prezenta atât propunerea celor mai mulți, adică a *majorității*, cât și cea rămasă în *minoritate*. Noi, elevii, ne aruncam privirile prin geam în spre sala cea mică, unde în jurul unei mese lungi, acoperită cu postav verde, un grup de venerabili fruntași români discutau cu aprindere asupra unei chestiuni de mare importanță.

Era deja a doua zi seara și membri comisiei încă tot nu mai terminau. Deodată intră în sala cea mare un tânăr preot, ras la față, ca romano-catolicii. Acesta nu putea fi altul decât vestitul popă dela Sisești Vasile Lucaciu. Noi din galerie am început să aplaudăm. Atunci Lucaciu s'a oprit pe un moment și-a îndreptat spre noi ochii săi de vultur și ne-a zis mai în glumă, mai în serios :

— *Ce ziceți băeți! Să scoate n sabia din teacă, sau să o mai lăsăm să ruginească?*

Fără să fi pătruns atunci înțelesul acestor cuvinte, dar cutropiți de farmecul acestui minunat popă, pe care-l vedeam pentru întâiași dată, am izbucnit cu toții în aclamații puternice.

Peste câțeva vreme, când s'au aprins lumânările în sala cea mare, plină de fruntași veniți din toate părțile Ardealului și Banatului și s'a dat cetire propunerii

6

comisiunii de palruzeci, ne-am dumirit și noi, că „de ce fel de sabie“ ne-a vorbit înflăcăratul popă dela Șisești.

Comisia propunea, că „*Conferința Națională*“ să holărească :

„*Inaintarea fără amânare a unui „Memorand“ la tronul Impărațesc*“.

Conferința națională, cu o însuflețire nemaipomenită a și votat propunerea aceasta, cu urmări grave și plină de răspundere..

Astfel mănusa a fost aruncată în fața inamicilor noștri de veacuri!

Deja la sfârșitul lunii Mai s'a prezentat la Viena o deputație de peste 300, fruntași și țărani din tot Ardealul și Banatul. Știau că Impăratul, rău sfătuit de guvernul unguresc, a refuzat să primească pe solii poporului Român.

Deputațiunea s'a întors acasă, în aparență fără vreun rezultat pipăibil. Lumea românească începea să se îndoiască despre *destoinicia și prevederea* conducătorilor săi.

În clipele acestea de desnădejde ne-au venit în ajutor *două mari greșeli* ale adversarilor noștri :

Cea *dintâi greșală*, în câțva explicabilă, a fost răvășită de *masele ungurești*, care ațâțată la ură împotriva Românilor, au năvălit cu pietre și ciomegi asupra caselor din Turda, Arad și Sibiu ale acelor întorși acasă dela Viena și au fost bombardate casele lui dr. Ioan Rațiu din Turda, distrugându-i toate agoniselile unei vieți.

Bătrânul președinte a înfruntat câteva zile în șir asalturile voinicoșilor concetățeni din Turda. Apoi scârbit în sufletul său a părăsit pentru totdeauna orașul în care s'a născut, mutându-se la Sibiu.

Cea de a *doua greșală* a săvârșit-o chiar *gubernul unguresc*, când a dat ordin procurorilor să cheme în judecată pe toți membri Comitetului executiv al Partidului Național Român, pentru crima de a fi uneltit în potrivea integrității Ungariei și a națiunii Maghiare.

În urma acestor persecuții Comitetul Național a aflat de bine să convoace pentru ziua de 23 Iulie 1893 o nouă „conferință națională“, tot la Sibiu, în care să-și dea seama în fața reprezentanților națiunii române despre felul cum a înțeles să ducă la îndeplinire hotărârile Conferinței Naționale din anul trecut și să ceară aprobarea.

Am avut fericirea să asist și la conferința aceasta, tot ca simplu privitor.

După părerea tuturora, această adunare a fost cea mai măreață și mai însuflețită de la 1867 încoace, după cum vom arăta într'un capitol special al acestei lucrări.

Destul să spun deocamdată atât, că în această „conferință“ s'a afirmat în mod strălucit *desăvârșita unitate de vederi, adevărată solidaritatea națională a întregului popor român din Ardeal și Banat.*

Comitetul național a fost încurajat de un val de însuflețire și dragoste, cum nu s'a mai pomenit.

Aceasta a fost hrana sufletească cu care membri

„Comitetului Național“ au pășit în ziua de 7 Mai al anului următor 1894 în fața judecătorilor unguri din Cluj.

Ea le-a dat putere să supoarte cu mândrie și dârzenie neînfrântă desbaterile sâcâitoare, osânda barbară, precum și temnițele din Seghedin și Vaș.

Când s'a judecat acest proces la Cluj, eram elev în cl. VIII-a a liceului român din Brașov. Noi, studenții, încă ne-am luat partea din frământarea generală care cuprinsese întregul popor român în preajma monstruosului proces.

Am petrecut și noi în cântece naționale și aclamații pe cele câteva sute de Români din județul Brașov, cea mai mare parte țărani, cari au plecat la Cluj ca să manifesteze împreună cu celelalte zeci de mii-veniți din întreg Ardealul pe lângă membri „Comitetului Național“, când aceia aveau să facă drumul calvarului spre sala unde avea să se țină procesul.

CAP. II.

O scurtă reprivire istorică

Multe popoare barbare au trecut peste țara noastră împrejmuită de brâul Carpaților. După un popas mai scurt sau mai lung ele și-au continuat pribegia în spre Soare-Apune. Unul singur a rămas în vecinătatea și în coasta noastră: poporul maghiar. Cei una mie de ani de vecinătate au însemnat în istoria noastră una mie de nenorociri și suferințe. După ce s'au așezat definitiv între Dunăre și Tisa și dincolo de Dunăre, în Panonia, Ungurii s'au încreștinat și au început o viață de îndeletniciri mai pacinice, în locul excursiunilor de pradă și jaf cu care au îngrozit Europa în cele dintâiu două veacuri după sosirea lor în noua patrie. Dela un timp ei și-au aruncat ochii înspre țara de dincolo de pădure, ceeace pe latinește se cheamă: *Transilvania*.

Poporul român din Ardeal trecea tocmai prin un proces de refacere și întregire.

Fără intervenția tulburătoare a Ungurilor, s'ar fi

închegat și aici în Ardeal din mai multe voievodate mai mici, adese învrăjbite între ele, o țară românească, exact în felul cum s'au format cu 3-4 veacuri mai târziu alte două țărișoare la miazăzi și răsărit de Carpați: Muntenia și Moldova.

Regii Unguri au încercat pe mai multe căi să pătrundă și să se înstăpânească asupra Ardealului.

Una a fost chemarea și așezarea în partea de miazăzi a unor coloniști germani, ai căror urmași sunt Sașii, iar înspre răsărit a Săcuilor, o ramură a poporului unguresc. De altă parte au încercat să pătrundă și cu oști cuceritoare, dând lupte cu voievozii Memoruth din Bihor și cu Gelu de lângă Cluj.

În urma ostilor au năvălit nobilii dornici de pământurile mănoase de pe valea Mureșului și a Someșului.

După chipul organizației lor din Ungaria, au întemeiat și aici în Ardeal, câteva comitate, județe.

Toate aceste nu s'au putut face fără o sângeroasă împotrivire din partea Românilor băștinași.

Pentru a înfrânge orice împotrivire nobilii unguri au încheiat la 1437 împreună cu Sașii și Sécuii, cea vestită „Unire a celor trei națiuni“.

Dela această blestemată unire înapoi a început să se înrăutățească starea poporului român din Ardeal.

Nobilimea românească a trecut rând pe rând în tabăra nobililor unguri, acceptând legea și limba acestora. Poporul de rând, condus numai de popi săraci și cu carte puțină a decăzut în stare de iobăgie, legat de glie și obligat să muncească pentru domni străini.

Nenumăratele revolte ale poporului, rău înarmat și rău condus, nu au putut ajunge la vre-un rezultat față de cetele disciplinate și înarmate până în dinți a celor trei națiuni stăpânitoare.

Astfel dela o vreme se va fi născut în capul puștinilor conducători mai luminași gândul de-a înlocui *împotrivirea revoluționară, cu arme mai pacinice, mai legale*. Prilejul s'a ivit numai după anul 1700, când precum se știe, o parte a Românilor a părăsit vechea religie ortodoxă, unindu-se cu Roma.

Pentru a-i ademeni pe Români să treacă la catolicism, Impăratul din Viena, care se înstăpânise dela 1691 asupra Ardealului, a făcut în două „*Diplome Leopoldine*“ o serie de *ușurări și drepturi* pe seama preoților și mirenilor care vor trece la unire. Cum aceste făgădueli au rămas în mare parte numai pe hârtie, pe la mijlocul veacului al optsprezecelea, înflăcăratul vladică al Blajului Inocențiu Micu Klein, fiu de țaran din comuna Sadu, s'a prezentat de nenumărate ori în audiență la Impăratul Carol al VI-lea și mai apoi la Impărăteasa Maria Terezia, reclamând în tot atâtea petiții sau „*Memorande*“ dreptate pe seama poporului român și înainte de toate *îndeplinirea făgăduelilor, sărbătorește, date când cu Unirea*.

Cel dintâi „*Memorand*“, prezenta în numele poporului român întreg din Ardeal, Impăratului din Viena și susținut acolo de cei doi vlădici români, Gherasim Adamovici dela Sibiu și de Ioan Bob dela Blaj, a fost renumitul „*Supplex libellus Valachorum*“ dela 1792.

Intocmai cum s'a întâmplat cu o sută de ani mai

târziu, la 1892, cu cel din urmă „Memorand“, despre care va fi vorba în prezenta lucrare, nici cei doi Episcopi români nu au fost primiți de Impăratul, chiar au fost proboziți și îndrumați să se reîntoarcă la reședințele lor.

După o jumătate de veac, la 1848, lupta s'a încins din nou între Români și Ungurii din Ardeal, de astă dată din cauza hotărîrii acestor din urmă, de-a uni Ardealul cu țara Ungurească. Pe Câmpia Libertății din Blaj, poporul român întrunit pentru întâia oară într'o mare Adunare Națională de peste 40.000, a protestat, la sfatul marelui Bărnăuțiu, împotriva acestei uniri.

Unirea cu Ungaria, după cum o spunea Bărnăuțiu în vorbirea lui ținută la 14 Mai în catedrala din Blaj — pentru Unguri înseamnă *viață*, pentru Români *moarte*. Întâmplările anilor 1848-49 păreau să fie prielnice punctului de vedere românesc. Ungurii, cari s'au revoltat, împotriva Impăratului au fost înfrânți definitiv cu ajutorul Rușilor. Români din Ardeal au sosit și ei, în frunte cu căpitanul lor Avram Iancu, în ajutorul Impăratului. După înfrângerea Ungurilor, Ardealul a fost desfăcut din nou de Ungaria, iar după trecerea a unui deceniu de absolutism, s'a întrunit în anul 1863-64 o dietă a Ardealului la Sibiu, în care Români au fost reprezentați în număr mare (57 deputați, față de 54 Unguri și 43 Sași). Cum însă Ungurii s'au ținut de parte de această dietă — de fapt Români au ajuns pentru întâia dată stăpâni în țara lor. În dieta aceasta s'a votat Legea despre „Egala îndreptățire a na-

țiunii române și confesiunilor ei". Visul acesta frumos, ca toate visurile, a fost numai de scurtă durată.

Impăratul, după înfrângerile din Italia dela 1859 și după marea criză financiară în care se sbălea împărăția, a hotărât, ca să se împace cu orice preț cu *Ungurii*. Prețul acestei împăcări a fost *jerfirea Independenței Ardealului*, care a fost din nou încorporat la Ungaria, în ciuda protestelor Românilor și chiar a Sașilor.

Astfel am ajuns și noi *Românii ardeleni, sub stăpânirea directă a Ungariei*. Stăpânirea aceasta a dăinuit 50 ani, dela 1867 până în anul mântuirii noastre, 1918.

CAP. III.

Sub stăpânire ungurească

— dela 1867-1892 —

După încorporarea Ardealului la țara Ungurească, guvernul din Budapesta s'a purtat câțva timp cu oarecare moderațiune față de celelalte națiuni și îndeosebi față de români.

În 1868 au înarticolat în lege „Autonomia Mitropoliei ortodoxe române“ reînființată. Au votat și o lege despre „*Egala îndreptățire a națiunilor*“.

Aici însă și-au arătat arama pe față. Legea aceasta e cea mai mare șmecherie din întreaga istorie a lumii. În loc să recunoască și să reglementeze anumite drepturi pe seama acestor naționalități ca atare, legea le desființează pur și simplu, declarând în primul articol că în țara Ungurească *nu există decât o singură națiune politică — cea maghiară*.

Cetățenii nemaghiari sau cum îi numeau ei „*cețățeni cu buze streine*“ se declară legal îndreptățiti ;

dar numai că cetățeni, nu ca Români, Sârbi, Slovaci, etc.

Naționalitățile nu au niciun drept, pentru că ele nu există. Cel puțin în fața legii.

Pușinele drepturi pe care le îngăduia această lege vicleană pe seama singuraticilor cetățeni „cu buze străine“, nu au fost respectate, iar mai târziu au fost modificate și scoase din vigoare rând pe rând prin legi noi, puse în serviciul maghiarizării. Căci îndată dela început Ungurii și-au făurit un plan diavolesc, de a înghiți toate naționalitățile maghiare. Românii din Ardeal deoparte și cei din Ungaria și Banat de altă, au mers și după unirea Ardealului cu Ungaria pe drumuri deosebite.

Bănățenii și ungurenii au continuat să aleagă câțiva deputați români, cari să i apere în dieta dela Budapesta.

✠ Românii din Ardeal, întruniți în anul 1869 la Miercurea, în număr de peste 400 frunțași, au hotărât, ca în semn de protest, față de felul arbitrar și nedrept în care s'a făcut unirea Ardealului cu Ungaria, să nu ia parte la alegerile pentru dieta Ungurească.

Aceasta a fost așa numita *politică de pasivitate*, care a dăinuit până în anul 1905.

Intrăcea Ungurii pe măsură ce se simțeau mai tari în șea au stăruiț în politica lor apăsătoare față de naționalități. Fiecare lege însemna o spostată nouă în spre maghiarizarea întregii vieți obștești. Au maghiarizat justiția și administrația, au urmat apoi școlile de toate gradele. S'au înființat grădinițe pentru copii pentru maghiarizarea tinerelor mlădițe, etc.

Românii din Ardeal se întrunesc în așa numite „*Confertițe naționale*“ în preajma unui nou ciclu parlamentar, reînnoiau hotărârile de pasivitate și protest împotriva regimului tot mai apăsător.

Dela o vreme însă, văzând că lucrurile merg din rău în mai rău, fruntașii români din Ardeal și Ungaria și-au dat mână frățească hotărînd ca de aici înainte să nu mai umble pe căi răslețe *ci să alcătuiască un singur și puternic front politic, care să cuprindă pe toți Românii din Ardeal, Banat și Țara Ungurească.*

Astfel a luat naștere în anul 1881 „*Partidul Național Român al Românilor din Transilvania, Banat și Țara Ungurească.*” Urmările binefăcătoare ale acestui spor de putere și de conștiință de sine nu au întârziat multă vreme.

Ne-au venit într'ajutor și frații din România liberă, cari tot în anul 1881 și-au încoronat pe primul lor rege Carol I. cu coroana de oțel, făurită din tunurile cucerite la Plevna.

În anul 1884 Românii au înființat la Sibiu cea dintâiu gazetă, care avea să apară zilnic, vestita „*Tribuna*“, condusă de scriitori veniți din Țara liberă.

În același timp și bătrâna „*Gazeta Transilvaniei*“ din Brașov a început să apară zilnic.

În urma articolelor viguroase și pline de mândrie care apăreau zilnic în „*Tribuna*“, opinia publică românească a început să freacă de nerăbdare, cerând înțelegerea împotrivirii față de unguri și în deosebi punerea la cale a unor *acțiuni*, care să nu se mărgi-

nească numai la *apărare* ci să treacă deadreptul la *otac*.

Astfel s'a născut *ideia înaintării unui „Memorand“ la împăratul din Viena*, în care să ne plângem de toate nedreptățile îndurate din partea guvernelor din Budapesta cerând energic înlăturarea lor.

Pentru întâiași dată s'a ridicat un cuvânt pentru înaintarea „*Memorandului*“ la locul prea înalt, în conferința națională din 1887.

În jurul acestei propuneri s'au măsurat puterile celor cari erau „*pentru*“ „*Memorand*“ cu acelor „*po-trivnici*“ unei astfel de acțiuni.

Pentru că erau și de aceștia, deși nu mulți, dar grei la cuvânt.

Conferința națională din 1887 a trecut peste greutatea aceasta adoptând o hotărîre de amânare, care putea fi și până la Sf. Așteaptă. După conferință lupta între „*memorandiști*“ și „*antimemorandiști*“ a continuat cu înverșunare, în presă ca și în opinia publică românească.

Spre cinstea fruntașilor români din acele vremi trebuie să o spunem însă, că disputele acelea nu izvo-rau din un spirit de gâlceavă, *ci ele erau întemeiate, de ambele părți de argumente serioase.*

Cei care se împotriveau ideii „*Memorandului*“ se gândeau cam în felul următor:

— O acțiune „*memorandisă*“, după experiențele din trecut nu va duce la nici un rezultat practic. Împăratul nu va vrea sau nu va putea să ne ajute! Astfel nu ne vom alege din toată treaba decât cu o mare desamăgire, iar din partea Ungurilor cu noi prigoane-

Memorandiștii dimpotrivă spuneau :

— Ne dăm perfect seama, că s'ar putea ca Împăratul să nu vrea sau să nu poată să ne primească. N'are nicio importanță !

Trebue însă să *facem* ceva, dacă nu vrem să *lâncezim* sau chiar să *putrezim*. Chiar o acțiune *neisbutită* va aduce roade binefăcătoare, prin vâlva pe care o va stârni în lumea mare în care va răspândi în cercuri tot mai largi vestea poporului român și a cauzei lui drepte.

În comitetul executor stăpâna deocamdată părea *potrivnicilor* așternerei unui „memorand”. Au reușit chiar să câștige majoritate în „Conferința Națională” din 1890, care a *aprobat motivele pentru care comitetul central nu a aflat până acum de oportunitate să înainteze memorandumul la înaltul tron*.”

Președintele de atunci, Vicențiu Babeș, ca reporter al Comisiunii de 30 spunea, că „să așteptăm cu răbdare timpul, când oamenii — adecă Ungurii — se vor *însănătoși*... până atunci să nu irităm mai mult, ci să așteptăm ca ei să *se deștepte de cap*. Să nu mergem deci cu *plânsuri asupra lor* la timp nepotrivit, ci să pregătim opinia publică într'un limbaj *crușător față de ei*.

Aceasta era părerea „*bătrânilor*” a „*moderașilor*”. Opinia publică s'a dat însă de partea *celor tineri* și mai hotărâți. În fruntea lor erau Rașiu, Lucaciu, Coroian, Brote și ziarul „*Tribuna*”.

A trebuit să treacă încă doi ani de agitații și fră-

mântări până când în „*Conferința Națională*” din 20
ianuarie 1892, s'a hotărît în fine cu mare majoritate
„*așternerea fără amânare a „Memorandului” la*
Inaltul Tron.”

BCU Cluj / Central University Library Cluj

CAP. IV.

Hotărîrea definitivă

Românii la Viena

Atențiunea îngrijorată a Românilor de pretutindeni, ca și a guvernului unguresc, era îndreptată în zilele de 20—22 Ianuarie 1892 în spre Sibiu. Simțeam cu toți, că hotărîrile, ce se vor lua în „Conferința Națională“, vor croi o cale nouă în politica poporului român. S'au prezentat în număr complet aproape toți delegații din Ardeal, Banat și Țara Ungurească. Președintele Vicențiu Babeș fiind bolnav a prezidat vicepreședintele Dr. I. Rațiu. Era de față aproape întreg grupul potrivit acțiunii memorandiste, în frunte cu Alexandru Mocioni.

După deschiderea ședinței prime s'a ales o comisiune de 40 fruntași, care s'au retras imediat în sala cea mică de alături.

După aproape două zile de discuții aprinse neputându-se ajunge la o înțelegere sau pus la vot cele două propuneri principale :

1. Propunerea grupului Mocioni, care cerea *amânarea* și

2. Cea a lui Eugen Brote, care propunea „*înaintarea fără amânare a Memorandului*“.

Propunerea primă a întrunit 19 voturi, cea de a doua 18 voturi. Trei membri sau abținut. Cineva a propus atunci ca să fie chemați la ședința comisiunii toți delegații cu drept de vot și să se facă o votare în cerc intim, deci fără participarea publicului. Au votat în total 134 delegați.

Propunerea lui Brote a întrunit 78 voturi, iar cealaltă numai 56.

În urma acestui vot A. Mocioni a declarat în numele său și a soților săi, că :

„Nu vor lua asupra lor nicio răspundere pentru situația, ce se va crea și pentru eventualele rele, ce se vor produce pe urma prezentării Memorandului fără amânare. Respectă însă votul contrar și se supun lui, dar nu vor lua parte activă la executarea lui“.

În ședința plenară, care s'a deschis a doua zi seara târziu s'a prezentat numai propunerea majorității, care a fost primită cu mare însuflețire și cu vot unanim.

Din sânul majorității s'a ales și noul comite-executiv de 25 inși în frunte cu Dr. Ioan Rațiu, ca președinte, Gheorghe Pop de Băzești, Eugen Brote, vice-președinți, Dr. Vasile Lucaciu, secretar general.

În zilele de 25-26 Martie noul comitet s'a întrunit la Sibiu, stabilind textul definitiv al Memorandului. S'a luat de bază proiectul redactat de Iuliu Coroianu. S'a făcut apoi apel la toate organizațiile, ca să desem-

neze membrii, care vor avea să meargă la Viena. Ca zi de întâlnire s'a fixat ziua de 28 Mai, când de fapt s'au aflat în Viena peste trei sute de Români din întreg Ardealul, Banatul și părțile Ungurene. Delegația se compunea din toate păturile sociale: preoți, învățători, meseriași, negustori și țărani.

În Viena, Români au fost primiți și sărbătoriți de însuși primarul Dr. Carol Lueger, de deputații Schneider, Bianchini și alții.

Președintele Dr. I. Rațiu s'a prezentat încă Sâmbătă în 28 Mai în cancelaria de cabinet, cerând ca delegația Românilor să fie primită în audiență.

Șeful Cancelariei, baronul Braun, auzind că este vorba de o chestiune politică, i-a declarat că audiența nu se poate încuviința decât cu învoirea guvernului Unguresc. Dr. I. Rațiu s'a prezentat a doua zi ministrului ungar, atașat pe lângă Impărat, contele Széczenyi, care i-a spus, că trebuie să ceară și învoirea guvernului unguresc.

Ne primind nici un răspuns Dr. I. Rațiu s'a prezentat în 1 Iunie din nou în cancelaria de Cabinet, unde a predat „Memorandul“, în plic sigilat,

După aceasta membrii delegației s'au întors acasă. Dr. I. Rațiu a mai rămas câteva zile în Viena. În 6 Iunie a dat chiar un comunicat oficial expunând în mod fidel toate peripecțiile prin care a trecut.

Plecând spre casă s'a oprit la Cluj, unde nepotul său, preotul Nicolae Rațiu, îl aștepta cu trăsura, sfătuirându-l să se întoarcă la Turda cu trăsura, deoarece Ungurii îl așteaptă la gară cu gânduri dușmănoase.

Vestea sosirii s'a răspândit ca fulgerul în întreg oraşul.

Abea s'a făcut seară s'a şi format o ceată de câteva sute de Unguri înarmaţi cu ciomage şi pietre spre casa lui Dr. I. Raşiu.

În frunte mergeau ucenici, aşâţaşi mereu de profesorii lor. Între insulte şi chiote barbare au început să bombardeze casa, zdrobind toate geamurile. Apoi s'au urcat pe scări pâna la fereşti şi au continuat să arunce pietre în camere, zdrobind întreg mobilierul şi toată agoniseala unei vieţi.

Dr. I. Raşiu şi familia, văzând că duşmănia Turdenilor nu vrea să se potolească au părăsit pentru totdeauna oraşul, mutându-se la Sibiu. Furia patrioţilor unguri, aşâtată de gazetele lor pline de ură şi dispreţ faţă de Români, s'a revărsat şi asupra altor fruntaşi români întorşi dela Viena. Astfel s'au produs tulburări la Şimleu şi la Arad.

Românii le-au suportat toate aceste cu fruntea senină, aducându-şi aminte, că ura şi mânia sunt însuşirile celor slabi şi nepufincioşi.

Cei cărora le-a sărit mai întâi ţandăra au fost avocaţii unguri, cari au cerut dela Camerile Advocatiale, ca să se pornească imediat proces disciplinar împotriva avocaţilor români memorandişti.

Astfel s'a pornit cercetare împotriva avocaţilor Dr. Ioan Raşiu din Turda, Iuliu Corotanu din Cluj, Dr. Teodor Mihali din Dej, Rubin Patiţa din Alba Iulia, Gavril Tripon din Bistriţa, etc. Mare tărăboiu s'a făcut şi în parlamentul din Budapesta. Opoziţia a acuzat

guvernul, că nu 'și face datoria față de trădătorii de patrie.

Parchetul general dela Cluj a făcut deja la 21 Sept. 1892, denunț penal împotriva lui Eugen Brote în calitate de proprietar al „Institutului Topografic din Sibiu“, pentru tipărirea și răspândirea „Memorandului“.

Acest denunț a fost apoi extins față de toți membrii „Comitetului Național“, despre cari s'a dovedit, că au luat parte la ședința din 25—26 Martie, în care s'a hotărît tipărirea și răspândirea „Memorandului“.

Asfel s'a pornit un uriaș aparat judecătoresc, cunoscut sub numele de „Procesul Memorandului“.

CAP. V.

Conferința Națională

din 23 Iulie 1893

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Devastarea caselor lui Dr. Ioan Rațiu și a altor frunțași din Turda, Șimleu și Arad, apoi vestea că s'a pornit cercetare penală împotriva membrilor „Comitetului Național“ pentru tipărirea și răspândirea „Memorandului“, au produs în opinia publică românească o indignare și o revoltă fără pereche. Ca prin farmec au dispărut toate neînțelegerile și supărările dintre frați. Inima întregului neam românesc bătea la fel. Toate gândurile și energiile erau îndreptate spre dușmanul comun. O seamă de frunțași, care se declaraseră contra acțiunii „Memorandiste“, acum și-au oferit întreg ajutorul lor, anunțându-se ca apărători în procesul monstruos al Memorandului.

A făcut excelentă impresie ținuta bărbătească și mândră a membrilor „Comitetului Național“ în fața decătorilor de instrucție ungurești. Astfel părintele

Dr. Vasile Lucaciu, care tocmai își făcea pedeapsa la Debrețin, în urma unui proces de presă, n'a voit să răspundă decât în limba română. Deasemenea nu a voit să semneze procesul verbal scris pe ungurește, cerând să-l redacteze în limba română.

În astfel de împrejurări „Comitetul național“ a hotărât să convoace tot la Sibiu o nouă „Conferință națională“, în fața căreia să-și dea seama de acțiunea sa de până acum și să ceară o acoperire din partea reprezentanților nașunii.

„Conferințele naționale“ ale Românilor din Ardeal, Banat și Țara Ungurească erau adevăratele diete sau parlamente, la care luau parte cu drept de vot numai delegații aleși ai alegătorilor români, câte doi de fiecare circumscripție electorală. Legea electorală ungară dispunea ca în preajma alegerilor generale pentru dietă, partidele politice să se poată întruni și să se sfătuiască asupra întei lor față de alegeri.

În temeiul acestui articol de lege Români s'au întrunit regulat, tot din trei în trei ani, în ajunul fiecărei alegeri pe țară.

Ultima întrunire de acest fel a fost cea din Ianuarie anul trecut 1892, când, precum știm, s'a hotărât înaintarea fără amânare a unui Memorand la Împăratul din Viena.

„Conferința națională“ proiectată pentru vara anului 1883 era să fie convocată pentru întâia dată într'un timp, când nu erau alegeri în țară.

Primarul orașului Sibiu, căruia i s'a anunțat convocarea „Conferinței“ pe ziua de 9 Iulie, a refuzat să

o încuviințeze. S'a făcut apel la județ de unde apoi a venit aprobarea însă cu anumite restrângeri și anume :

1. În sala de întrunire să nu poată intra decât cetățenii Ungari, cari se pot legitima ca „delegați“ ai unei circumscripții electorale.

Ar fi fost excluși toți cetățenii străini — din România — precum și publicul românesc obicinuit.

2. Nu se admitea *nicio discuție despre* „Memorand“ și acțiunea penală pornită împotriva Comitetului Național.

În baza acestei hotărîri a fost apoi convocată „Conferința“ pe ziua de 23 Iulie 1893.

Conferința aceasta a atins culmea atât în ce privește mulțimea celor ce au luat parte, cât și mai ales însuflețirea și mândria românească, de care au fost cuprinși toți cei de față. Se înțelege de sine, că nu au fost respectate condițiile și opreliștile de mai sus. La această conferință au alergat din toate ținuturile Ardealului și Banatului sute de fruntași, chiar și de aceia, care nu aveau calitatea de delegați.

Au participat și un mare număr de frați din România liberă, apoi o frumoasă cunună de doamne și domnișoare, cele mai multe purtând cu mândrie noua medalie sau decorație românească, pe care era scrisă deviza :

„Totul pentru națiune“.

S'au mai prezentat câteva mii de falnici țărani români din județul Sibiu și din județele învecinate.

Conferința a fost deschisă printr'o frumoasă vorbire rostită de președintele Dr. I. Rațiu. Părintele V. Lucaciu

a citit apoi o amănunțită dare de seamă asupra evenimentelor întâmplate dela Conferința din anul trecut.

Comisiunea de 40, după o scurtă constatare, a revenit în sala arhiplină, dând cetire propunerii ca adunarea să:

„Aprobe cu vie satisfacție și pe deplin activitatea Comitetului și să-și exprime totodată gratitudinea sa pentru zelul și stăruință, cu care a susținut „cauza Românilor din Transilvania și Ungaria“.

Propunerea a fost primită cu o însuflețire ne mai văzută până atunci. Intreaga sală a intonat în picioare imnul național „Deșteaptă-te Române“.

După închiderea conferinței lumea s'a încolonat în rânduri de câte patru și în cea mai perfectă ordine a plecat pe strada Cispădiei în jos, traversând Piața mare. În strada Măcelarilor lumea s'a oprit în fața locuinței lui Dr. I. Rațiu. Venerabilul președinte s'a ivit pe balcon și privea emoționat lumea imensă care-l aclama. Din public s'a ridicat atunci, tânărul preot Constantin Lucaciu, fratele mai mic al lui Vasile Lucaciu, și în câteva cuvinte avântate l-a salutat pe bătrânul și vrednicul președinte:

„Nu te teme, iubite Dle Rațiu, nu am venit să-ți spargem fereștrile pentru că nu suntem la Turda. Am venit să-ți spunem cât de mult te iubim și stimăm“.

Apoi lumea s'a împrăștiat în ordine, ducând fiecare în sufletul său amintirea unei zile mari și neuitate.

Aceasta a fost ultima „Conferință Națională“, prezidată de Dl. I. Rațiu.

După condamnarea Comitetului național, guvernul unguresc a dizolvat „Partidul național Român”. Orice încercare de-a se întruni în o „Conferință” a rămas zadarnică până în anul 1905, când, schimbându-se vremile și împrejurările, guvernul unguresc a fost nevoit să admită ținerea unei „Conferințe naționale” la Sibiu.

La „Conferința” aceasta au luat parte *numai delegații împuterniciți ai cercurilor electorale din Ardeal, Banat și Ungaria.*

Dr. I. Rațiu era mort. În locul lui a fost ales președinte Gh. Pop de Băsești.

Conferința aceasta se compunea, în mare parte, din oameni mai liniți, cari înscrișeră în programul lor *schimbarea tacticii de luptă, părăsirea pasivității față de parlamentul din Budapesta.*

Epoca aceasta, așa-numită *activistă*, a durat până în anul mântuirii noastre: 1918.

CAP. VI

Replica studenților universitari români

Descrierea minunatelor întâmplări din epocă Memorandului nu ar fi completă, dacă nu ne-am ocupa puțin și de o altă acțiune, care s'a desfășurat *alături* și în parte chiar *înainte* de cea memorandistă.

Este vorba de renumita operă a studenților noștrii universitari, cunoscut sub denumirea de „*Republica junimii academice române*”. Iată pe scurt istoricul ei:

Îndată după dobândirea neatârării, proclamarea regatului și încoronarea primului rege român, frații noștrii din Țara liberă au început să se intereseze tot mai cu dinadinsul de soarta noastră, cei de sub stăpânirea ungurească.

În parlamentul român mai mulți bărbați de stat și-au ridicat cuvântul în favorul Românilor Ardeleni.

Agitația trece apoi în rândurile studențimii din București și Iași.

In anul 1890 studenții pun temelia „Ligii Culturale“.

Un pas mare înainte îl fac însă studenții din țara liberă în anul următor 1891, când tipăresc în zeci de mii de exemplare și în mai multe limbi străine un: *„Memoriu al studenților universitari români privitor la situația Românilor din Transilvania și Ungaria“*.

Se înțelege, că studenții unguri sau grăbit să dea și ei un răspuns la acest atac al studenților români.

Răspunsul lor a apărut încă în anul acela sub titlul *„Românii ungari și Nașiunea maghiară“*.

Increzuși și făloși, studenții unguri au crezut, că e destul să tăgăduiască cauzele românilor și să ne adreseze câteva insulte, după vechiul lor obicei.

In fața acestui răspuns, studenții universitari români din Ardeal și Banat, cari își făceau studiile la cele 4 universități din Impărăția Austro-ungară; adică din Viena, Graz, Budapesta și Cluj, au crezut că e de datoria lor, să spună și ei un cuvânt. Era doar vorba despre poporul lor propriu.

In fruntea studeuților se găsea pe acele vremi bănățeanul Aurel C. Popovici, student în medicină la Graz.

Inzestrat cu o minte luminată și bine pregătită Aurel C. Popovici a adunat în jurul său un comitet din cei mai distinși studenți români, cari au adunat apoi cu sârguință de albină date și dovezi despre situația românilor din Ardeal și Banat despre suferințele și nedreptățile pe care au să le îndure din partea stăpânirii străine.

Din această conlucrare a ieșit apoi o operă voluminoasă de 150 pagini, având titlu: „*Replica junimei române academice din Transilvania și Ungaria*.”

Această „*Replică*” a avut efectul unei bombe, care i-a măcinat de cap pe adversarii noștrii. Tipărită în principalele limbi străine „*Replica*” a fost trimisă în mii de exemplare pe la toate universitățile din Europa.

Autorii „*Replicii*” nu le-au rămas datori ungarilor cu nimic.

Punct de punct ei au scărmanat toate năsbățiile studenților unguri arătându-i în toată goliciunea lor sufletească.

Astfel ei au pus la punct afirmația lor, pe care o repetă de altcum și azi că ungurii ar fi un popor mai de seamă și mai cult decât noi și că noi avem să le mulțămim lor începuturile culturii noastre naționale (?)

Se știe doar — — că principii unguri ai Ardealului au fost cei ce au tipărit primele cărți în limba românească.

Ungurii însă se fac a uita, că tipărirea cărților sfinte și mai ales a bibliei pe înțelesul popoarelor se datorește lui Martin Luther, care pe calea aceasta credea să răspândească legea lui cea nouă la toate popoarele.

Principii Ardealului, cari între timp trecuseră la legea și mai nouă a lui Calvin au început și ei să vâneze după credincioși cu ajutorul unor cărți tipărite pe românește.

Cultura noastră adevărată însă *nu avem să ne-o*

mulțumim Calvinilor, ci deoparte Unirii noastre cu Roma, iar de altă parte puternicei culturi germane sub influența, căreia s'a născut și crescut cultura ungarilor.

Cu un curaj extraordinar tinerii români îi atacă pe unguri și pentru politica lor de maghiarizare și le arată că nu-și vor ajunge scopul. Ci, vor stăruii atât în sânul naționalităților din Ungaria cât și a connaționalilor lor din țările învecinate o astfel de *ură* față de neamul unguresc, care o să facă cu neputință existența lor aici în Europa.

Repetiție s'a împlinit aproape în întregime în anul 1918, când Ungaria a fost copleșită de vecinii săi și împărțită între ei.

S'ar putea întâmpla, ca istoria să se repete întocmai și după *sfârșitul războiului* de azi. Căci Ungurii au rămas *tot cei vechi*, neînvățând nimic din propria lor pășanie.

Ne putem închipui ce val de furie și de revoltă va fi provocat apariția „Replicii” în cercurile adversarilor noștri!

Ne putând constata afirmațiunile serioase și bine dovedite, ei s'au refugiat, ca și în cazul „Memorandumului”, după spatele procurorilor unguri, care au și pornit procedura penală împotriva lui Aurel C. Popovici.

Studenții români dela cele patru universități au cerut atunci, prin declarații semnate să fie chemați și ei în judecată, deoarece și ei sunt autori ai „Replicii” și își asumă întreaga răspundere.

Curtea cu jurași din Cluj însă l'a găsit vinovat și l'a condamnat numai pe Aurel C. Popovici.

Pedeapsa a fost din cale afară de aspră : *patru ani temniță de stat*.

E interesant a ști că desbaterea acestui proces a avut loc tocmai în ziua de 30 August, aceea blestemată zi în care după 37 ani s'a rostit la Viena hotărârea de arbitraj prin care ni s'a răpit Ardealul de Nord. Vestea acestei sentințe atât de răzunătoare, a umplut de indignare întreg poporul român. Din toate părțile Ardealului, Banatului și a Țării Ungurești i s'au trimis lui Aurel C. Popovici nenumărate „*adrese de aderență*” în care se preamărea și se aproba fapta lui.

Aceste adrese au servit apoi drept prilej procurorilor unguri să pornească alte zeci de procese, chemând în judecată zeci și sute de intelectuali și țărani români, care au ținut cum ziceau ei să-i trimeată lui Aurel Popovici „*un pic de mângâiere*”.

După legea penală ungurească însă astfel de „mângâieri” constituiau delictul de „preamărire a crimei”, trebuia deci pedepsită. Cum însă lumea românească din Ardeal era și de altfel extrem de agitată pe urma „Memorandului”, toți cei chemați în judecată pentru aderență s'au prezentat cu voie bună și curaj.

Toți erau mândri de-a sta și ei pe aceleași bănci ale acuzaților, pe care au stat fruntașii neamului. Rațiu, Lucaciu, Aurel C. Popovici și alții.

După rostirea sentinței, Aurel C. Popovici a fost lăsat deocamdată liber, după ce a depus o garanție însemnată în bani.

A aflat însă de bine să treacă dincolo în țara liberă și apoi în Austria, unde a continuat să lupte pentru poporul român din Ardeal și Banat. Prin lucrările lui publicate în limba română și în cea germană, Aurel C. Popovici ne-a făcut multă cinste. A murit în cursul războiului trecut, departe de țara sa și fără să poată vedea cu ochii înfăptuirea idealului național.

CAP. VII.

Procesul Memorandului

— Condamnarea — Osânda la Vaț și Seghedin —
— Agratierea —

După nenumărate cercetări, internări și confiscări, procurorul general din Cluj a înaintat în luna Dec. 1893 *actul de acuzare* în potriva a-lor 23 membrii ai „Comitetului executiv“ pentru crima de-a fi atacat, *prin tipărirea și răspândirea Memorandului, puterea obligatorie legii privitoare la Unirea Ardealului cu Ungaria.*

Doi din cei 25 membrii ai comitetului muriseră între timp.

Au mai fost chemați în judecată alții patru inși, care nu făceau parte din comitet, dar cari au fost dovedii de a fi răspândit exemplare de-ale Memorandului.

În urma acestui act de acuzare Președintele tribunalului Cluj, a fixat termenul pentru desbaterea finală pe ziua de 7 Mai 1894.

Desbaterea avea să se țină în sala cea mare dela „Redută“, adică la Cercul Militar de mai târziu.

Membrii Sibieni ai comitetului, au plecat spre Cluj înspre ziua proceșului, fiind primiți în toate părțile de sute de români țărani și nădrăgari, dar mai ales de femei în frumoase costume naționale și cu brațele încărcate de flori.

Astfel drumul Comitetului dela Sibiu la Cluj s'a transformat într'un drum de triumf. Cea mai mare surprindere i-a ajuns pe voiniceșii Clujeni în ziua debaterii, când au constatat că peste noapte orașul lor a fost invadat de peste *douăzeci de mii de Români*, veniți din toate părțile Ardealului și Banatului.

În drumul lor spre sala de dezbateri membrii comitetului s'au văzut înconjurați de dragostea și aclamațiile miilor de Români cari au făcut un adevărat gard viu pe tot parcursul. Ținuta mândră disciplinată a acestor mase românești a dat de gândit adversarilor noștri. Acuzații sau prezentat cu toții afară de Eugen Bröte și de Aurel C. Popovici, cari sau refugiat în România.

Apărătorii au fost aleși dintre cei mai distinși advocați români între cari și de aceia, cari la început au fost împotriva Memorandului. S'au prezentat și patru advocați neromâni și anume Dr. Ștefan Miloș și Dr. Emil Gavrița din partea sârbilor, Matei Dubo și Dr. Ștefan Fainor din partea Slovacilor.

Dintre apărătorii români amintim pe Dr. Aurel Isacu, Dr. Aurel Mureșianu, Coriolan Bredicianu, Dr. Augustin Bunea, Dr. Ștefan Pop, Dr. Amos Frâncu.

Dr. Valeriu Branîște, Francisc și Alecs. Hossu-Longhin, Simion Dămian, Dr. Gh. Ilea, Petru Truța, Dr. Șt. Petrovici, etc., etc.

În ziua primă de proces s'a făcut constituirea juriului prin tragerea la sorți.

În zilele următoare până în 19 Mai s'a luat interogatorul acuzaților.

Apărătorii au hărțuit mereu instanța, pentru care unii din ei și-au tras amende grele în bani. În zece Mai apărătorii văzându-se terorizați și restrânși în exercițarea misiunii lor au părăsit sala de dezbateri.

În 23 Mai în fine, procurorul general și-a ținut rechizitorul cerând pedepse cât mai aspre. Acuzații au *renunțat toți la apărare.*

În numele lor a citit președintele Dr. I. Rațiu o *declarație*, care este și rămâne un model de demnitate națională și de gândire înaltă, așa cum o pretindea momentul istoric.

Vom cita o parte din această prea frumoasă declarație :

ON. CURTE!

Memorandul pentru a cărui publicare și răspândire suntem trași ca niște răufăcători înaintea acestei baze judecătorești nu curinde decât gravaminele poporului român, care ne-a trimis pe noi, ca să cerem scutul tronului pentru drepturile lui nesocotite și călcaté în picioare...

Față cu acest act, care nu conține decât curatul adevăr și este icoana credincioasă a suferințelor

și nedreptăților seculare ce le îndură poporul român din Transilvania și Ungaria, trebuia ca regimul ori să se desvinovățească ori să se răzbune.

Desvinovățirea nu era cu putință — a ales calea răsbunării!

Ne-a împiedecat să ajungem la tron și acum ne surune judecății aceloră, contra cărora ne-am plâns.

Cea ce se discută Domniilor este însuși existența poporul român.

Existența unui popor nu se discută — se afirmă.

De aceea nu ne e în gând să venim înaintea Dvoastră să dovedim, că avem dreptate la existență.

Intr'o asemenea chestiune nu ne putem apăra în fața Dv., nu putem decât să acuzăm în fața lumii civilizate sistemul asupritor care tinde să ne răpească ceea ce un popor are mai scump: legea și limba.

Deaceea nu mai suntem aici acuzați: suntem acuzatori!

Ca persoane nu avem ce căuta înaintea acestei curți cu jurați, fiindcă noi am lucrat numai ca mandatar ai poporului român, și un popor întreg nu se poate trage la bara judecătorească.

Plângerile poporului român nu pot fi judecate de un juriu exclusiv maghiar, care este și judecător parte.

De aceea nu este de demnitatea poporului român de-a se apăra în fața juriului din Cluj.

Intr'adevăr aceasta este o chestiune politică și de stat, care rezultă dintr'un proces secular.

De judecată dar nu poate fi vorba. Ne puteți osândi ca indivizi, nu ne puteți judeca ca mandatarii ai poporului.

Faceți ce voți. Nevinovați suntem, dar Dvs. sunteți stăpâni numai pe individualitatea noastră fizică nu însă pe conștiința noastră care e conștiința națională a poporului român.

Nu sunteți Dvoastră competenți să ne judecați, ci este un alt tribunal mai mare, mai luminat, și de sigur mai nepărtinitor, care ne va judeca pe toți e tribunalul lumii civilizate, care vă va osândi odată, mai mult și mai aspru decât va osândit până acum. Prin spiritul de intoleranță, printr'un fanatism de rasă fără asemănare în Europa, osândindu-ne, veți izbuti numai să dovedeți lumii, că Maghiarii sunt o notă discordantă în concertul civilizației“.

După ce jurații au răspuns cu: *da* la toate întrebările, Tribunalul a pronunțat, în ziua de 25 Mai sentința, prin care condamnă pe:

1. Dr. Ioan Rațiu	la 2 ani	temniță de stat.
2. Gh. Pop de Băsești	„ 1 „	„ „ „
3. Dr. Vasile Lucaciu	„ 5 „	„ „ „
4. Dimitrie Comșa	„ 3 „	„ „ „
5. Dr. Dănilă	„ 2 ani și 6 luni	„ „
6. Nicolae Cristea	„ 8 luni	„ „
7. Iuliu Coroian	„ 2 ani 8 luni	„ „
8. Barbu	„ 2 ani 6 luni	„ „
9. Aurel Suciu	„ 1 an 6 luni	„ „
10. Matei V.	2 „	„ „

11. C. la 2 ani 6 luni temniță de stat
 12. Gherasim „ 2 „ 6 „ „ „ „
 13. Dionisie Roman „ 8 luni „ „ „
 Septimiu Albin, care s'a îmbolnăvit în cursul

desbaterii din Mai, a fost chemat și judecat separat în ziua de 9 Oct 1894, fiind condamnat și el la 2 ani 6 luni temniță de stat.

Vestea condamnării Comitetului național a produs o profundă revoltă nu numai în Ardeal și în România ci și în întreaga Europa după cum vom arăta într'un capitol următor.

Indată după proces Dimitrie A. Siurdza a trimis prin Barbu Delavrancea o scrisoare lui Dr. I. Rațiu în care îi invită să treacă cu toți în România.

Bătrânul Rațiu a dat un răspuns plin de demnitate și de mândrie dacică :

„Puțin mai am de trăit. Fericirea mea din urmă și cea mai mare va fi aceea ca oasele mele să putrezească în temnițele Ungariei. Di cenușa lor se va ridica triumfalnic cauza națională. Gândiți-vă bine, că ce va zice țărănimea neștiutoare de combinațiunile diplomației, când conducătorii se vor dosi și se vor răsfața în onoruri în România, iar cei mici vor intra în temniță?

Nația ar fi cuprinsă de o amorțire, din care mai multe generațiuni n'ar putea s-o trezească“.

În luna Iulie 1894 condamnații au fost ridicați din casele lor și transportați sub escortă în temnițele dela Seghedin și Vaș.

În Seghedin au rămas numai Rațiu, Lucaciu, și Corolanu. Toți ceilalți au fost duși la Vaș.

În urma intervenției Regelui Carol I. însă au fost grațiați după un an și două luni, fiind puși în libertate în ziua de 16 Sept. 1895.

În tot timpul osândei lor poporul român a fost sufletește mereu alături de iubiții lui conducători.

Au fost mereu vizitați de intelectualii din toate ținuturile locuite de români.

Iar poporul țăran i-a preaslăvit în duioase cântece, cum au fost: „*Doina lui Lucaciu*“ și „*Doina lui Rațiu*“ :

„Cântă-o mierlă prin păduri
 „Rob e Lucaciu la Unguri
 „Pentru sfânta dreptate
 „De care noi n'avem parte
 „Nu fi mierlă supărată
 „Nu-i solia neîncetată
 „Vine-o dalbă primăvară
 „Fi-va Lucaciu liber iară“.

Iar în *Doina lui Rațiu* se spun :

„Seghedine, Seghedine!
 „Temnițele tale 's pline
 „Pline ' și-ale tale Vatz
 „De români nevinovați!
 „Verde-i bradul și stejarul
 „N'o fi tot cum vrea Maghiarul
 „Pune-om umăr doi cu doi
 „Și-o mai fi cum vrem și noi“.

CAP. VIII.

Răsunetul în străinătate

Incheere

Atât „Memorandul“ cât și „Memoriul studenților“ bucureșteni și „Replica“ ardelenilor, au fost traduse în limba engleză, franceză, germană și italiană și răspândite în mii de exemplare pe la toate universitățile și la toți bărbații politici și scriitori din întreagă Europa.

Ațiunea aceasta de răspândire a fost diriguată cu multă pricepere și stăruință de către „Liga culturală“ din București în frunte cu vrednicul ei președinte și mare român V. A. Urechie, precum și de către studenții români, care studiau în străinătate.

Astfel se explică că la data procesului „memorandului“ lumea din afară era cât se poate de bine informată despre cauza poporului român din Ardeal și Ungaria.

În preajma procesului, aproape întreaga presă franceză scria articoli extrem de elogioși la adresă poporului român și plini de osândă față de Unguri.

În ziua de 12 Mai 1894 a apărut în „*La justice*“ un articol celebru, scris de G. Clemenceau, prim-ministru în timpul primului război european și al tratatelor de pace dela Versailles.

În acest articol marele bărbat scria într'allele :

„Cei 25 membrii ai Comitetului sunt trași azi în foța juriului maghiar, pentru crima de înaltă trădare, Li se impută, că anumite expresii din memorandum ar implica gânduri ascunse iridentiste. Acest proces este într'adevăr o rușine pentru libera națiune maghiară. Doctorul Rațiu și oamenii săi pot să fie condamnați, opinia publică europeană i-a achitat încă înainte“.

În timpul desbaterilor procesului dela Cluj, tinerețea universitară franceză, în frunte cu profesorii lor au ținut o mare întrunire de protestare prezidată de profesorul Ernest Lavisce, care după condamnarea memoriștilor le-a trimis o adresă de admirație în care spunea :

„Românilor cari pentru a fi revindecat în mod legal dreptul naționalității române, au fost acuzați și pe nedrept condamnați, le trimit omagiu admirației mele respectuoase și al profundei mele simpatii, precum și urările mele călduroase pentru revanșa justiției și a dreptului, atât de brutal ofensate în persoanele lor. Această revanșă sper că va veni cu siguranță. Trăiască România. Ernest Lavisce,

Au mai trimis adrese călduroase și admirătoare profesorii universitari Anatole Leroy-Beculeau, Emile

Picot și alți nenumărați, a căror scrisori și telegrame „Liga culturală le-a publicat în cartea „Voci latine“.

Din Italia ne-au venit cuvinte calde de îmbărbătare dela profesorii Luigi Palrua, Cezare Coutu și dela marele poet Guiose Carduci. Acesta din urmă îi scria lui dr. I. Rațiu în 11 Ianuarie 1894;

„Românilor de dincoace de Carpați, din apropierea Columnei lui Traian, un salut pentru credința lor în viața nemuritoare a rasei noastre“.

În Anglia bărbați de stat ca lordul E. Fitzmaurice, fost de repetate ori ministru, s'a dovedit un entuziast susținător al cauzei românilor ardeleni și chiar a drepturilor noastre asupra teritoriilor locuite de Români din Austro-Ungaria și Rusia.

Ne-a mai susținut Lordul James Bryce, fost ministru și renumitul ziarist Fitz Gerald, care a venit în persoană în Ardeal, ca să studieze chestiunea română. În zilele procesului memorandumului ne-a sprijinit întreaga presă din Belgia și din alte state ale Europei.

Un devotat prieten al Românilor a fost și a rămas până la moarte, marele scriitor din Norvegia Bjornstjerne Björnson, care într'o scrisoare deschisă a refuzat să ia parte la Congresul de pace din München, din cauza falsului apostol contele Apponyi, care tocmai atunci venea cu proiectele lui școlare, îndreptate împotriva naționaliștilor din Ungaria.

I N C H E E R E

Rezultatele bune și rele ale unor acțiuni, ca acele ale Memorandumului și a Replicii nu pot fi cântărite decât

dacă le încadrăm în istoria poporului român așa cum am făcut-o în cele dintâiu două capitole ale lucrării de față.

Privite din acest punct de vedere, vom constata că luptele ce le-au dat părinții noștri în anii 1892-94. *nu au avut un rezultat definitiv și decisiv.*

Lupta dintre cele două neamuri dusă pentru Ardeal a continuat și după această epocă și în parte continuă încă și azi. *Importanța și folosul acțiunii Memorandiste și a Replicei este de altă natură.*

. Sub raport *extern* ea înseamnă *o învingere ale cărei rezultate aveam să le întrezărim abea după un sfert de veac.*

În urma propagandei ce s'a făcut, mai ales în jurul monstruosului proces al memorandiștilor, cauza poporului român din Ardeal și Ungaria *ajunsese să fie pe deplin cunoscută în străinătate.*

Astfel că atunci, după prăbușirea Impărăției Habsburgice a fost vorba cui să-i fie atribuit Ardealul, Conferința de pace, nu a mai cerut nici o probă nouă, nu a ordonat nici un plebiscit, *ci l-a judecat în întregime României.* Norocul nostru a voit, ca unul din cei patru stăpâni asupra soartei popoarelor să fie același Gh. Clemenceau, care pe vremea procesului Memorandului scrisese cuvintele grele că opinia publică Europeană i-a achitat pe dr. I. Rațiu și amicii încă de dinainte.

Azi, după un jumătate de veac vedem lucrurile mai lămurit. Ungurii au câștigat procesul în 1892 la Viena și în 1894 la Cluj, dar l-au pierdut în 1918 la

Alba-Iulia și la *Trianon*. În ce privește influența Memorandului și a Replicii asupra *afitudinii și a stării de spirit a Românilor din Ardeal și Ungaria*, folosul recoltat de pe urma lui este de asemeni de neprețuit.

Refuzul Împăratului de a primi pe reprezentanții poporului român, ne-au lipsit cei drept de o *iluzie* că adevărată mântuirea noastră ne-ar putea veni dela Habsburgi, ne-am ales în schimb cu o *certitudine*, că *deacum soarele libertății, dreptății și a unității noastre naționale, nu putea să ne răsară decât dela București*.

Acesta este credința, mai tare decât piatra, care ne spune că *vom trece cu bine și prin încercările zilelor noastre*, și că încurând vom redobândi întreg Ardealul de Nord, reunindu-ne din nou toți Românii în aceeași țară rotundă în România Mare dela 1918.

